

І. Верховцева, А. Дізанова

**УКРАЇНСЬКЕ ПОДУНАВ'Я ЯК
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН**

Дослідження регіональної історії є окремим сегментом наукових студій з вітчизняної історії. Наукова та практична цінність цих студій незаперечна, адже без цього не можливі ні адекватне відтворення минувшини нашого народу, ні вироблення у країні виваженої регіональної політики, ні створення ефективної системи місцевого управління та проведення адміністративно-територіальної реформи, ні розвиток національної свідомості українців.

Українське Подунав'я, або Південну Бессарабію, на наш погляд, слід досліджувати як окремий регіон, що має свої історико-культурні особливості, специфіку розвитку. Проте, в науковій літературі історія цього краю розглядається або у контексті регіональної історії південно-західної України [1], або у контексті історії всього її Півдня. З одного боку, це є правомірним, адже на окремих етапах своєї історії край розвивався як органічна складова названих регіонів. З іншого – сьогодні цей факт зумовлює потребу часткового переосмислення, оскільки специфіка етносоціокультурного буття Подунав'я, зокрема, строкатість його етнічної карти, що стало наслідком особливої історичної долі краю, безумовно, виділяє його з-поміж інших областей України.

Протягом своєї історії край перебував на перехресті етнокультурних та геополітичних процесів загальноєвразійського масштабу, у різні періоди був контактною зоною між кількома соціокультурними світами: на світанку євразійської історії – кочових і землеробських народів, на початку нашої ери – християнських і варварських, слов'янських і романських, у Середньовіччі – православних та мусульманських народів, в Новий час – імперських держав, що мали експансіоністські плани континентального масштабу, у Новітній час – складовою пограниччя між „світом соціалізму” та „світом капіталізму”. При цьому, визначаючи Подунав'я окремою типологічною одиницею науковці застосовують різну термінологію: „історико-географічна область” [2, 346], „історично-етнографічний регіон” [3, 111]. Накопичений емпіричний матеріал з історії Подунав'я дає підстави для осмислення ролі цього регіону у соціокультурних процесах на землях України і вимагає чіткого визначення „таксономічного статусу” краю у рамках історико-культурного районування України. Виходячи з вищевисловленого, автори вважають доцільним доведення правомірності кваліфікації Українського Подунав'я як окремого історико-культурного регіону нашої країни.

Вислів канадського історика О. Субтельного про те, що природа була Україні „доброю матінкою”, а історія – „злою мачухою” [4, 9], чи не найбільше з українських регіонів властиве Подунав'ю. Історична доля краю, безумовно, пов'язана з особливостями його розташування: у Північно-Західному Причорномор'ї, у пониззі дунай-дністровського межиріччя, на Дунайсько-

Дністровській рівнині з її теплим кліматом, де перемежуються посушливі місця та оази у басейнах річок і озер, наявні рослинні, рибні, тваринні харчові ресурси, притаманні цій природній зоні [5, 23]. До характерних рис географічного становища краю слід також віднести відсутність природних захисних об'єктів та повну відкритість цієї території будь-яким завоюванням, її безпосереднє розташування у басейнах комунікаційних мереж континенту – річки Дунай і Дністер з їхніми притоками та Чорне море.

Археологічні розвідки у Подунав'ї довели, що залюднення краю відбулося ще на початку історії людства [6, 31]. У пізньонеолітичну добу край був складовою Балкано-Дунайського регіону і східною межею найдавніших аграрних цивілізацій континенту та праїндоевропейського і праслов'янського ареалів [5, 83]. Чисельні поселення трипільців та скотарських спільнот міднокам'яного віку засвідчували привабливість цих земель для людей, з огляду на кліматичні та геологічні умови краю [6, 31].

У часи індоєвропейської колонізації Європи тут проходив кордон між світом осілих землеробів та світом скотарських кочових народів, який був не тільки історико-географічною детермінантою, але й важливою комунікаційною вісю тієї доби у масштабах континенту.

Перші писемні згадки про Подунав'я знаходимо у творах легендарного Гомера, мислителів ранньоісторичної доби (Геродота, Гіпокарата, Страбона) та пізньої античності (Аміана Марцеліна, Діона Кассія, Овідія Назона, Светонія Транквілла, Тацита, Плінія Старшого, Птолемея) [6, 37]. До найдавніших з них слід віднести згадки у міфах про аргонавтів, зокрема у повідомленнях про геологічну катастрофу пізньонеолітичної доби, що зумовила зниження рівня Чорного моря та просунення гирла Дунаю (Істру) вглиб моря і утворення обширної дунайської дельти. Як припускають дослідники, зворотній шлях аргонавтів з Колхіди міг торувати саме Істром [7, 217]. Існують й інші факти прадавньої історії краю (існування тут грецьких полісів Тіри, Ніконія, Антифілли, опанування краю скіфами та протистояння тут між ними і персами, входження краю до складу Сарматії тощо). Отже, у ранньоісторичні часи Подунав'я було складовою тогочасної ойкумени, належало до Середземноморського культурного кола і циркумпонтійської зони та було областю активних культурних контактів між етносами. На землях Подунав'я змінювалися долі давніх цивілізацій Євразії, відбувалася активна комунікація у часі та просторі між носіями різних культур, етнічних масивів, закладалися підвалини соціокультурного розвитку населення західної та південно-західної частини континенту.

У слов'янську добу та ранньохристиянські часи землі Подунав'я входять до орбіти впливу тогочасного християнського (читай – цивілізованого) світу та прабатьківщини слов'ян. Дунайська концепція походження слов'ян, писемні та артефактні підтвердження існування на цих землях антів, розселення тут уличів (угличів) [6, 41], розміщення давніми авторами у гирлі Дунаю легендарного „острову русів” [8, 7] свідчать про приналежність краю до давньослов'янського ареалу. Близькість до кордонів Римської імперії, з часом

– Візантії, згадки у церковних хроніках про цей регіон як складову так званої „Скіфії” перших століть нашої ери доводять причетність регіону до активних процесів формування Європейської цивілізації. Населення Північно-Західного Причорномор’я, а відтак і Подунав’я у писемних джерелах I-VIII ст. фігурує під збірною назвою „скіфи”, хоча власне скіфів тут вже не було [9, 75; 10, 4]. Тому можна припустити, що навіть у канонічних християнських текстах, зокрема новозавітних, у вислові апостола Павла про те, що немає „ні Елліна, ні Іудея, ... варвара, Скіфа.., але всі і у всьому Христос” [11], йдеться і про людинність Подунав’я. Це узгоджується з фактом, що землі Подунав’я стали одним зі шляхів, каналів проникнення християнства на землі України задовго до Володимирова хрещення – у так звані „апостольські” часи [9, 75]. На нашу думку, раннє проникнення християнства на подунайські землі є тією характерною прикметою історико-культурного розвитку краю, яка не тільки робить його органічною частиною українських теренів, а й усього Балкано-Дунайського регіону Південної Європи.

У часи Київської Русі землі Подунав’я стали зоною протистояння між молододунайською державою і Візантією та Балканськими країнами, зокрема Болгарією. Як відомо, у Переяславець-на-Дунаї (на території сучасної Болгарії) князь Святослав Ігоревич жадав перенести столицю з Києва, позаяк вважав ці землі перехрестям міжнародних торговельних та дипломатичних шляхів. У XII – XIII ст. край став периферією Половецької Куманії, а з часом потрапив до орбіти впливу Галицької Русі. Золотоординські та післяординські часи тісніше поєднали долю регіону з долею решти України: активними дійовими особами тут знову стали азійські кочовики, Подунав’я вкотре після епохи Великого переселення народів стало епіцентром протистояння між ними та осілою людинністю Східної Європи. І знов історико-культурні процеси у краї набули своєрідності: у змаганнях за Галицьку спадщину Угорщина, Молдавське князівство, Польща, Литва, поперемінно володіючи цими землями, доводили свою нездатність тривалий час контролювати такий динамічний і „гарячий” у геополітичному контексті регіон. Лише з просуванням у Північно-Західне Причорномор’я у XV ст. Туреччини, з її деспотично-азійськими методами опанування територій, край на відносно тривалий час отримав нового політичного господаря. Щоправда Порта неодноразово віддавала його на розсуд близьких їй за ментальністю кримських татар [6, 51].

Швидше за все, саме у ті часи сформувалися ще кілька характерних прикмет соціокультурного життя краю, пов’язаних з буттям на пограниччі між християнським та мусульманським світами. У Подунав’ї формується мультикультурний простір, в якому змушені були адаптуватися до місцевих господарських і культурних умов та співіснувати уламки чималої кількості етносів, представники яких належали водночас і до осілого землеробського, і до кочового скотарського світів з контркультурними настановами у світосприйнятті та світовідчутті. Це зумовило ще одну, на наш погляд, особливу рису культурного розвитку краю – транскордонний характер його

комунікаційного простору, що сприяло виробленню специфічних форм самоорганізації та побутового життя тутешньої людності. В умовах перманентного військового протистояння між тубільцями та прибульцями, динаміки політичних і етнічних змін населення виявляло схильність до спілкування у мікросоціальних утвореннях і до створення самодостатніх „мікросвітів” у масштабах власних мікросоціумів у рамках рідної етнокультурної традиції.

Інтегруючим та стабілізуючим чинником культурного життя у Подунав’ї виступає християнство з його толерантним ставленням до іншої культури та релігії. Християнство об’єднало у єдиний культурний простір мешканців краю, надало їм можливість відчувати себе не зайдами, а „братами і сестрами”. Саме завдяки християнству етнічно строкате населення Подунав’я, всупереч руйнівним щодо культури процесам військово-політичного протистояння пізньосередньовічної та ранньомодерної доби, отримало підстави для формування своєрідної регіональної ідентичності [9, 74].

Переселення у задунайські землі українських козаків після руйнації Запорозької Січі, російських старовірів, мігрантів-християн з Південної Європи та Східного Причорномор’я, які тікали від турецького гніту – греків, сербів, гагаузів, вірмен, активна політика російського уряду у першій половині та останній третині XIX – на початку XX ст. в напрямку роздачі земель російським дворянам, а також сприяння колонізації краю вихідцями з Балкан та Європи, зокрема болгарами, албанцями, німцями, швейцарцями, – все це не тільки не скинуло край у вир етнічного протистояння, а навпаки – завдяки християнській вісі культурного життя регіону, сприяло взаємозбагаченню культур автохтонних і прийшлих народів, що виявилось у культурних запозиченнях традиційної обрядовості [12, 22], формуванні особливого духу у спілкуванні між представниками різних етносів – духу взаємодопомоги, братерства, прагненні зберегти свою традиційну культуру, мову, засвідчити вірність батьківським традиціям, віруванням, продовжуючи традиційне культурно-господарське життя – скотарство, землеробство, мореплаводство, торгівлю, успадковані характерні для цього регіону народні промисли (рибальство, ткацтво, гончарство, чинбарство, бондарство, виноградарство, бахчівництво, городництво тощо) [5, 139].

У XX ст. край кілька разів змінював державну приналежність: двічі відходив до Румунії, двічі – до УРСР.

Активний розвиток судноплавства Дунаєм тісно пов’язав регіон з Європою, а нові колонізаційні хвилі середини – другої половини XX ст. призвели до збільшення частки українців і росіян серед місцевих мешканців, зробили цей край вповні слов’янським за складом населення. Хоча і надалі залишається значна частка романських народів (молдован, румун). Сьогодні на території краю мешкають представники більше як двох десятків етносів, але для 95% населення Подунав’я християнство є культууроутворюючою релігією [9, 74].

Ще однією характерною прикметою суспільного життя населення краю стало мирне, безконфліктне співіснування різних етносів. Обрядовість,

традиції житлового будівництва, ведення домашнього господарства, кухня і найважливіше – особливості спілкування як всередині етнічної спільноти, так і з іншими етносами, зокрема гнучкість у соціальному бутті та здатність до культурних новацій, несприйняття екстремізму та шовінізму, низька політична активність, відкритість до спілкування у мікросоціумі, малих колективах та громадах кланового характеру, притаманні мешканцям Подунав'я, – все це ще чекає свого дослідження у рамках міждисциплінарних студій з етнографії, антропології, етнополітології, регіоналістики. Проте, на наш погляд, існує достатньо підстав для кваліфікації особливої контактної зони в складі Північно-Західного Причорномор'я – Українського Подунав'я як окремого історико-культурного регіону, розвиток якого значною мірою пов'язаний з долями Балкано-Дунайського регіону і через який Україна активно взаємодіє з Європою та Південно-Західним Причорномор'ям і Середземномор'ям, а отже – народами Євразії та світовою цивілізацією. Послугуватися терміном „історико-географічна область” щодо Подунав'я на нашу думку, менш бажано, хоча і не може бути виключено, адже цей термін носить загальний характер. Натомість застосування терміну „історико-етнографічний регіон” на наш погляд, не є правомірним, оскільки ніякої особливої етнографічної культури тут не сформувалося.

Не викликає заперечень і доцільність використання концепту „регіон” у контексті заявленої проблеми. Поняття „регіон” багаторівневе, разом з економічними, політичними, юридичними та іншими аспектами його використання, історико-культурний аспект є достатньо легалізованим у науковій літературі й традиційно вживається у словосполученні „історико-культурний регіон”. Більше того, сучасні дослідники зазначають, що соціокультурна складова при використанні концепту „регіон” у науковому обігу не викликає заперечень, порівняно з іншими аспектами його застосування [13, 1]. Таким чином, кваліфікація Українського Подунав'я як історико-культурного регіону має цілком достатньо підстав у теоретико-методологічному та загальнонауковому відношеннях в рамках дисциплін історичного та гуманітарного профілю.

Найбільш перспективними напрямками подальших наукових досліджень у контексті заявленої проблеми є з'ясування ролі названого регіону в історико-культурних процесах, які відбувались на землях України на різних етапах її історичного буття, вивчення історичних зв'язків між людиною Подунав'я та мешканцями басейну Дунаю та Європи, визначення специфіки розвитку краю, зумовленої його транскордонним статусом у рамках Чорноморського регіону, Чорноморсько-Середземноморського коридору та південно-західної частини Євразії.

---

1. Добролюбський А.О. Південний захід України як особливий історико-культурний регіон // *Матеріали доповідей на обласній науково-практичній конференції ОІУВ. – Одеса, 1993.*

2. Заставний Ф.Д. *Географія України: У 2-х кн. – Львів: Світ, 1994.*

3. Пономарьов А. *Етнічність та етнічна історія України: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1996.*

4. Субтельний О. Україна: Історія. – К.: Либідь, 1994.
5. Українське Придунав'я. – Кн. 1. – Ізмаїл, 1998.
6. Лебеденко О.М., Тичина А.К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне. – Ізмаїл: Астропринт, 2002.
7. Левинтов А. Реальность и действительность истории. – М.: Аграф, 2006.
8. Сапожников І.В. Матеріали з історичної географії та етнографії дельти Дунаю. – Іллічівськ, 1998.
9. Верховцева І.Г. Православ'я в історичних долях Південної Бессарабії // Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць: Спеціальний випуск: Матеріали IV всеукраїнських філософсько-богословських читань „Православ'я у світовій культурі”. – Дніпропетровськ, 2007.
10. Русская православная церковь. 988-1988. Очерки истории I – XIX вв. – Вып. 1. – Калинин: Издание Московской Патриархии, 1988.
11. Новый Завет. Псалтирь. К колоссянам. Гл. 3. Ст. 11.
12. Петрова Н.О. Структура весілля молдован Буджака в середині XIX ст. (За матеріалами регіональної преси) // Записки історичного факультету Одеського національного університету. – Вып. 18. – Одеса, 2007.
13. Розенберг Н.В. К вопросу о социокультурной составляющей понятия „регион”// <http://93.186.97.70:81/culturology/conference/ipk2005/rozenberg1.html>

Ю. Вовк, А. Темченко

ІМ'Я В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ (ЕКСКУРС У МІФОЛОГІЮ)

Батьку, ти нам сказав, хто ми такі, якого
роду-племені, вдихнув вогонь у душу,
святий вогонь!..

Василь Шевчук

Вивчення історії східнослов'янської антропонімії досягло значних успіхів у вітчизняній науці. Дослідженням походження імен / прізвищ займалися переважно фахівці з історії мовознавства [1]. Маловивченим залишається власне міфологія імені, що окреслює його внутрішній смисл і логіку існування.

Ключовою ознакою слов'янського імені є його форма, триєдність якої пояснюється міфологічною семантикою цього числа як символу повноти й довершеності (верх / середина / низ, вчора / сьогодні / завтра, день / вечір-ранок / ніч тощо). Називання за прізвищем / іменем / по батькові є своєрідним описом історії особи, її повним звуковим портретом. Як правило, спочатку називалося прізвище, далі ім'я та по батькові. Називання відбувається від загального до конкретного.

Прізвище має декілька смислових кліше. 1. Позначає приналежність особи до певного племені, тому є українські, російські чи румунські прізвища. В межах України прізвище вказує на регіон, звідки походить його носій: Вишнєвський, Богуславець, Уманець, Полтавець, Бойко. На походження особи